

**BİLGİ ÇAĞINDA ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ İÇİN BİR AÇILIM:
BİLGİ OKURYAZARLIĞI¹ ÖĞRETİMİ**

Dr. Coşkun POLAT**

ÖZET

Bilgi toplumunda, bireylerin bilgi tüketicileri olmaları gerekmektedir. Çok çeşitli kaynaklardan bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi etkin kullanma becerileri olarak tanımlanan bilgi okuryazarlığı, bilgi tüketimi için temel becerilerdir. Bu becerilerin kazandırılmasında öncelikli sorumluluk eğitim kurumlarıdır. Öğrencilerine çağın gerektirdiği bilgi, beceri ve davranışları kazandırmakla yükümlü üniversitelerin de bu anlamda sorumlulukları vardır.

ABSTRACT

It is necessary that individuals in Information Society should use information intensively. In order to deal with the realities of Information Society individuals need to become information literates who mean having acquired the skills to access and use information from a variety of sources effectively. Educational institutions have the primary responsibility for providing the students with these skills. In this regard universities have responsible to equip students with the information and skills required.

1. Giriş

Rekabet ortamının her geçen gün arttığı günümüzde, bireylerin başarılı olabilmeleri alışılmışın dışında becerilere sahip olmalarını zorunlu kılmaktadır. Sürekli gelişim olmaksızın iyi eğitilmiş olmanın anlamlı olmadığı bu dönemde, başarılı bireyler yaşamı boyunca öğrenme becerilerine sahip bireylerdir. Çünkü teknolojinin de katkısıyla yaşanan değişimler edinilen bilgi ve becerilerin çok kısa zamanda geçerliğini yitirmesine neden olmaktadır.

¹ Bilgi okuryazarlığı, İngilizce "information literacy" kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır.

* Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü. Öğrt. Üyesi.

Örneğin New York Times gazetesinin yalnızca bir haftalık baskısının, 17. yüzyılda yaşamış orta düzey kültürlü bir kişinin yaşamı boyunca görmüş olduğu tüm basılı bilgiden daha fazlasını içerdiği belirtilmektedir.² Mevcut bilgi miktarı her beş yılda bir dörde katlanırken, Amerikan Hükümeti yılda 100 milyondan fazla resmi yayın üretmektedir.³ Basılı bilgidaki bu artışa karşın elektronik ortamdaki durum daha da karmaşıktır. 30 Eylül 2005 itibarıyla internet kullanıcılarının sayısı dünya genelinde 957.753.672'ye ulaşırken,⁴ Temmuz 2005 verilerine göre yalnızca Google arama motoru tarafından dizinlenen ve erişime sunulan web sayfası sayısının 5 milyar olduğu saptanmıştır.⁵ Novak (2003)'a göre elektronik ortamdaki web sayfası sayısının 15-20 milyar olduğu tahmin edilmektedir.⁶

Üretilen bilgidaki bu artış ve teknolojiye hızlı gelişmeler bireyler için yeni fırsatlar öngörürken, tehditleri de beraberinde getirdiği gerçektir. Geçmişte herhangi bir disiplinle ilgili temel bilgilerin iyi öğrenilmesi, bu disiplinde başarılı olabilme için yeterli olurken, temel özelliği değişim olan bu süreçte öğrenilen bilgiler çok kısa sürede geçerliliğini yitirmektedir. Bu durumda günümüz toplumunun başarılı bireyleri sürekli olarak kendilerini geliştirme zorunluluğu gibi bir tehditle karşı karşıyadırlar.

ABD'de yapılan bir çalışmada günümüz bireylerinin başarılı bir iş performansı için etkin olması gereken alanlar şöyle belirlenmiştir:⁷

- *Kaynak Kullanımı* (Zaman, para, mekan, materyal ve personel paylaşımı)
- *Kişilerarası İlişkiler* (takım çalışması, başkalarına öğretme, müşteri hizmetleri, liderlik, görüşme becerileri, farklı kültürde insanlarla çalışma).

² Doyle, Christian S. *Information Literacy in an Information Society: A Concept for the Information Age*. Syracuse University, New York. 1994, s. 7.

³ Neely, Teresa Y. *Sociological and Psychological Aspects of Information Literacy in Higher Education*. The Scarecrow Press, Lanham. 2002, s. 19.

⁴ Internet World Stats: Usage and Population Statistics. *Internet Usage Statistics-The Big Picture: World Internet Users and Population Statistics*.
<http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (26.10.2005).

⁵ Search Engine Showdown. "Search Engine Statistics: Relative Size Showdown". 2005.
<http://www.serachengineshowdown.com/stats/size.shtml> (26.10.2005).

⁶ Novak, David. "10 Billion Pages or More". *Reserach Commentary, 2002. The Spire Project*, 17 kasım 2003. <http://spireproject.com/art13.htm> (26.10.2005).

⁷ Secretary's Commission on Achieving Necessary Skills (SCANS). *What Work Requires of Schools: A SCANS Report for America 2000*. US Department of Labor, Washington DC, 1991.http://delmar.edu/rn/handbook/docs/what_work_Req.html (27.10.2005).

- *Bilgi Kullanımı* (bilginin elde edilmesi ve değerlendirilmesi, düzenlenmesi, yorumlanması ve teknolojik olanaklar kullanılarak iletilmesi).
- *Sistem Yaklaşımı* (sosyal, kurumsal ve teknolojik sistemlerin işleyişinin anlaşılması, performansın izlenmesi ve etkinleştirilmesi, sistemlerin oluşturulması ve geliştirilmesi).
- *Teknoloji Kullanımı* (ekipman ve araçların seçimi, özel işlemlerin gerçekleştirilmesinde teknolojiye dayanma).

Söz konusu çalışmada bu alanlarda etkin olabilmek için sahip olunması gerekli temel beceriler ise üç düzeyde ele alınmaktadır:

Temel Beceriler: Okuma, yazma, aritmetik ve matematik, konuşma ve dinleme.

Düşünme Becerileri: Yaratıcı düşünme, karar verme, sorun çözme, akıl yürütme, nasıl öğreneceğini bilme, muhakeme etme.

Kişisel Nitelikler: Bireysel sorumluluk alabilme, kişisel saygınlık, kendini yönetme ve bütünlük.

Raporda bireylerin başarılı olmaları için sürekli kendilerini geliştirmeleri gerektiğine işaret edilirken, yaşamboyu devam edecek olan bir öğrenim sürecinde olmaları öngörülmektedir. Yaşamboyu öğrenme, karşılaşılan bir sorunun çözülmesinde ya da herhangi bir konuda karar vermede gereksinim duyulacak bilginin bulunması ve değerlendirilmesi becerilerine bağlıdır. İşte *bilgi okuryazarlığı* bilginin aranması, bulunması, elde edilmesi, değerlendirilmesi ve iletilmesine ilişkin süreçte gereksinim duyulan tüm becerilerin karşılığı olarak ortaya çıkmış bir kavramdır.

2. Bilgi Okuryazarlığı

Bilgi okuryazarlığı kavramı 1970'lerin başında ABD'de gelecek on yıl içerisinde ulusal eğitim programına entegrasyonu öngören bir raporla ilk kez gündeme gelmiştir. Raporda; "*işlerinde bilgiyi ve bilgi kaynaklarını kullanma becerilerine sahip olanlar bilgi okuryazarıdır. Bu becerilere sahip bireyler sorunlarını bilgiye dayalı olarak çözebildiklerinden yaşamboyu öğrenebilen bireylerdir*" biçiminde açıklanan bilgi okuryazarlığı, daha sonraları gelişerek bilgi toplumunda başarılı birey olabilmenin anahtarı olarak görülmüştür.⁸

⁸ Doyle, agm., s. 5.

Kavramın açıklanmasına yönelik çoğu eğitimciler ve kütüphaneciler tarafından yapılmış olan⁹ tanımlarda, biri bilgi okuryazarlığının kapsamı ve diğeri de bilgi okuryazarı bireyin sahip olması gereken beceriler biçiminde iki tür yaklaşımın olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yapılan tanımlardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

*Bilgi okuryazarlığı değişik kaynaklardan bilgiye erişme, bu bilgiyi kullanma ve değerlendirme yeteneğidir.*¹⁰

*Bilgi okuryazarlığı genellikle amaçların etkin olarak sıralanmasında bilginin elde edilmesi, yönetilmesi ve kullanılması becerisidir. Etkin karar verme, sorun çözüme ve araştırmacıya “kapsamlı beceri” kazandırma açısından önemlidir. Ayrıca kişinin mesleki ve kişisel yaşamında sürekli öğrenen olmasını da sağlar.*¹¹

Bilgi okuryazarlığı herhangi bir sorunun çözümü ya da bir işin gerçekleştirilmesi için gereksinim duyulan bilginin etkin olarak elde edilmesi ve değerlendirilmesi becerileridir. Bu beceriler şunlardır:

- *Bilgi ve bilgi teknolojilerinin anlaşılması ve kullanılması*
- *Demokratik bir toplumda üretkenlik ve verimlilikte öncü olunması*
- *Hızla değişen çevreye uyum sağlanması*
- *Bireysel ya da mesleki yaşama ilişkin sorunların çözümü için gereken bilginin bulunması ve değerlendirilmesi*
- *Gelecek nesiller için daha iyi bir geleceğin sağlanması*
- *Yazma ve bilgisayar kullanma becerisine sahip olunması*

*Kısacası bilgi okuryazarlığı bilgi toplumunda yaşamboyu öğrenme becerisine sahip olunmasıdır.*¹²

Bilgi okuryazarı bireyin sahip olduğu özellikler açısından yapılan bazı tanımlar da şöyledir:

⁹ Kurbanoğlu, Serap “Öğrencilere Bilgi Okuryazarlığı Becerilerinin Kazandırılmasının Önemi ve Okul Kütüphanecilerinin Bu Alandaki Rolü”. *Bilgi Dünyası*, c. 2, s. 1, 2001, 1-19.

¹⁰ Bruce, Christine. “Information Literacy Programs and Research: An International Review”. *The Australian Library Journal*, August 2000, 209-218.

¹¹ Bruce, Christine. “Seven Faces of Information Literacy in Higher Education”. 1997. <http://sky.fitqut.edu.au/~bruce/inflit/faces1.php> (27.10.2005).

¹² Rader, Hannalore B. “Information Literacy: A Revolution in the Library”. *RQ*, 31 (1), 1991: s. 25-29.

*Bilgi okuryazarı bireyler gereksinim duydukları bilgiyi bulabilir, bu bilgiyi değerlendirir ve etkin biçimde kullanır, yeniden düzenleyebilir, tüm bunları yaparken de teknolojiden etkin bir biçimde yararlanabilir. Bilgi okuryazarları ayrıca eleştirel düşünme, analiz, sentez ve başkaları ile işbirliği yapabilme becerilerine de sahiptir.*¹³

*Bilgi okuryazarı birey bilginin nasıl düzenlendiğini, nasıl bulunacağını ve nasıl kullanılacağını bilmesinden dolayı nasıl öğreneceğini öğrenmiş kişidir. Herhangi bir işi gerçekleştirmede ya da karşılaştığı bir sorunu çözmeye gereksinim duyacağı bilgiyi daima bulabileceğinden yaşamboyu öğrenen kişidir.*¹⁴

Bilgi okuryazarlığına ilişkin bu tanımlarda kavramın çok yönlü ve içeriğinin geniş olduğu dikkat çekmektedir. 1990'lardan sonra özellikle eğitim bilimleri ve kütüphanecilik literatüründe kavramın boyutlarına ilişkin pek çok çalışma yapılmıştır. Okuryazarlık kavramı bilgiyi kendisinde bulunduran kaynaktan yararlanabilmenin ön koşulu olarak düşünülürse, bilgi okuryazarlığının aslında neye işaret ettiği anlaşılacaktır.

Geçmişte okuryazarlıktan kastedilenle ilgili herkesin ortak bir düşüncesi olmasına karşın, teknoloji ile birlikte bilginin yer aldığı formattaki değişimler okuryazarlığın bilgiyi kendisinde bulunduran bu formatlarla birlikte ele alınmasına yol açmıştır. Ağ okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, coğrafya okuryazarlığı, çoklu-ortam okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, eleştirel okuryazarlık, görsel okuryazarlık, kütüphane okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, tarih okuryazarlığı, siyaset okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, vb. gibi son dönemde ortaya çıkmış okuryazarlıkların birbirlerinden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Bu kavramların ortak noktaları ise ait olduğu disipline ya da konuya ilişkin değişimlere uyum sağlayabilme becerisidir. Bu bağlamda gereksinim duyulan bilginin nereden ve nasıl bulunacağı, nasıl değerlendirileceği ve nasıl kullanılacağı becerileri olan bilgi okuryazarlığı, tüm bu okuryazarlıkları kapsayan şemsiye bir terimdir.¹⁵

¹³ AASL/AECT (American Association of School Librarians/Association for Educational Communication and Technology). *Information Literacy Standards for Student Learning*. American Library Association, Chicago, 1998.

¹⁴ *American Library Association Presidential Committee on Information Literacy: Final Report* (January 1989). 2002.
<http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/whitepapers/presidential.htm> (27.10.2005).

¹⁵ Snavely, Loanne ve Natasha Cooper. "The Information Literacy Debate". *The Journal of Academic Librarianship*, 23 (1), 1997: s. 9-13. ; Spitzer, Kathleen L., Michael B. Eisenberg, Carrie A. Lowe. *Information Literacy: Essential Skills for the Information Age*.

3. Yükseköğretim ve Bilgi Okuryazarlığı

Çağın gereğine uygun bireylerin yetiştirilmesinde en büyük sorumluluk eğitim-öğretim kurumlarıdır. Bu sorumluluğun yerine getirilebilmesi yaşanan gelişim ve değişimlerin öğretim programlarına uyarlanması ile mümkündür. Bu nedenle eğitim sektörü teknolojik gelişmeler ve bilgi patlamasından en çok etkilenen alanların başında gelmektedir.

Geleneksel eğitim sistemi hazır bilginin öğretmenler tarafından aktarılması ve bu bilgilerin ders kitaplarından pekiştirilmesi biçiminde gerçekleşirken, bilginin sürekli arttığı günümüzde bu şekilde öğrenilen bilgiler çok kısa zamanda geçerliğini yitirmektedir. Böyle bir ortamda gereksinim duyulan öğrenim modeli gerçek hayatın bilgi kaynaklarına dayalı olup, pasif ve parçalanmış değil, aktif ve bütünlük bir öğrenmeye dayalı olmalıdır. Bu modelde öğrencilere eleştirel düşünme ve sorun çözme gibi üst düzey beceriler kazandırılarak, onların kendi kendilerine ve yaşamboyu sürecek aktif öğrenen bireyler olmaları hedeflenmelidir.¹⁶ Bu becerilerin kazandırılması bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma, örgütleme ve iletme gibi bilgi becerilerinin öğretim sürecinde kazandırılması ile mümkündür.¹⁷

Eğitimde yeniden yapılanma önerileri ülkemizde de çeşitli raporlarla gündeme gelmiştir. TÜSİAD tarafından 1999'da hazırlanan bir raporda bilgi patlaması başlığı altında, bireylerin çağdaş gelişmeleri takip edip kendi yaşamlarına uygulamada gereksinim duyacakları bilgileri elde edip kullanmaları, kısacası yaşamboyu öğrenen bireyler olmaları yönünde eğitimlerinin önemi vurgulanmaktadır.¹⁸

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bilgi toplumunun oluşum sürecinde en önemli üretim faktörünün bilgi olduğu vurgulanmakta ve yirmibirinci yüzyılda gelişmekte olan ülkelerin gelişmesine en büyük katkının insan kaynaklarına yatırım ve altyapının iyileştirilmesi olacağı ifade

Syracuse, ERIC Clearinghouse on Information & Technology. IR- 104, New York, 1998, s. 26-29.; Kapitzke, Cushla. "Information Literacy: The Changing Library." *Journal of Adolescent & Adult Libraries*, 31(1), 2001: 49-52; Owusu-Ansah, Edward K. "Information Literacy and the Academic Library: A Critical Look at a Concept and the Controversies Surrounding It." *The Journal of Academic Librarianship*, 29 (4), July 2003: 219-230.

¹⁶ American Library Association, *age*.

¹⁷ Akkoyunlu, Buket-S. Kurbanoğlu. "Öğretmenlere Bilgi Okuryazarlığı Becerilerinin Kazandırılması Üzerine Bir Çalışma" *Türk Kütüphaneciliği*, 16(2), 2002: 123-138.

¹⁸ TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği). *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitimin Yeniden Yapılandırılması*. Rapor No: TY/184/1999).

<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/mesleki/mesleki02-2.pdf> (27.10.2005)

edilmektedir.¹⁹ Raporda bilgi toplumu olmada eğitimin hayati önem taşıdığı²⁰ ve bu çerçevede eğitimin temel amaçlarının düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, bilim ve teknoloji üretimine yatkın ve beceri düzeyi yüksek, bilgi çağı insanı yetiştirmek olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda “Milli Eğitim’in, herkes için hayat boyu öğrenme yaklaşımıyla bilgiye ulaşma yol ve yöntemlerini öğretmek” düşüncesi ile yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.²¹

Bilgi toplumunda eleştirel düşünme, sorun çözme, karar verme gibi becerilerle donatılmış bireylerin yetiştirilmesi eğitim kurumlarının başlıca hedefleri iken, üniversiteler için bu hedefler ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü “üniversiteler öğrencilerin mesleki, entelektüel ve estetik şekillenmelerine ortam sağlayan, ayrıca insanın ve doğanın çözülmemiş sorunlarına ışık tutan ve bilimin sınırlarını zorlayıcı çalışmalar yapan eğitim-öğretim ve araştırma kuruluşları”²² olduğundan, bilgi çağının gerektirdiği insangücünün yetiştirilmesinde başlıca sorumludurlar. Temel özelliği değişim olan bu yeni süreçte son derece katı bir disiplin altında ezberletilen bilgiler 5-6 yıl gibi çok kısa bir sürede geçerliliklerini yitirmektedir. Bu nedenle üniversiteler eğitim-öğretim hedeflerini, sorgulama, yaratıcılığı özendirme, sürekli öğrenme becerisi kazandırma düşüncesi çerçevesinde belirlemelidirler.²³

Bu düşünce ülkemizde yükseköğretimin mevcut durumuna ilişkin 2003 yılında hazırlanmış bir raporda da yer almıştır. Raporda sorun çözme ve analitik düşünme becerisinin, içinde bulunulan ve gelecekte de geçerliğini koruyacak olan sosyo-ekonomik ve teknolojik konjonktürün gerektirdiği yükseköğretim mezunu kişilerde aranan temel niteliklerden olduğu belirtilmektedir.²⁴

¹⁹ DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2001-2005*. Ankara, DPT, 2000, s. 2.

<http://www.akdeniz.edu.tr/web/duyurular/plan8.pdf> (27.10.2005).

²⁰ DPT, *age.*, s. 86.

²¹ DPT, *age.*, s. 96-97.

²² Çakın, İrfan. “Üniversitelerimizin Bilgiye Erişim Ortamları: Genel Değerlendirme”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı*, 1998, s. 37-67.

²³ Çakın, *agm.*, s. 37.

²⁴ T.C. Yükseköğretim Kurulu. *Yükseköğretimin Bugünkü Durumu*. Ankara, 2003, s. 16.

Adı geçen niteliklerin kazandırılması yolunda üniversite eğitiminin yeniden yapılandırılması düşüncesi, bilgi okuryazarlığı becerilerini bu değişimin merkezine koymaktadır. Çünkü eleştirel düşünme, sorun çözme ve karar verme gibi yetilerin geliştirilmesi etkin bilgi kullanıcısı olmayı gerektirir. Etkin bilgi kullanımı ise gereksinim duyulan bilgiye ulaşma, bu bilgiyi kullanma, örgütleme ve iletme becerilerine sahip olmayı, kısacası bilgi okuryazarı olmayı gerektirir.

Bilgi okuryazarlığı becerilerinin öğrencilere kazandırılması çalışmaları gelişmiş ülke üniversitelerinde uzun yıllardır uygulanmaktadır.²⁵ Bu programlar için temel neden yaşamboyu öğrenen bireyler yetiştirilmesinin üniversite eğitiminin öncelikli misyonu olması gösterilmektedir. Teknolojide yaşanan gelişmelerin bilgi erişim, kullanım ve iletiminde meydana getirdiği değişiklikler ile güvenilir bilginin ayırt edilmesi zorunluluğu da bu programların yürütülmesinin diğer nedenlerindedir. Bunun da ötesinde bilgi okuryazarlığı becerilerinin bazı akreditasyon kuruluşları için temel yeterlikler arasında kabul edilmesi, üniversitelerin öğrencilerine bu programları düzenleyip sertifika vermelerini zorunlu kılmaktadır.²⁶

4. Üniversiteler İçin Bilgi Okuryazarlığı Programlarının İçeriği

Üniversitede yürütülecek olan bilgi okuryazarlığı programlarının içeriği gereksinim ve hedeflere göre farklılıklar göstermesine karşın, programların oluşturulmasındaki temel yaklaşım bilgi çağının gerektirdiği becerilerle donatılmış insangücünün yetiştirilmesi düşüncesi olmalıdır. Bu yaklaşımla bilgi okuryazarı bireye ilişkin oluşturulan standartlar mevcuttur. Bunlardan en geçerli olanı ve programların geliştirilmesinde çoğunlukla örnek alınan Amerika Üniversite ve Araştırma Kütüphaneleri Derneği tarafından 2000 yılında yayımlanan standartlardır. “Yükseköğretim İçin Bilgi Okuryazarlığı Yeterlik Standartları” adı ile yayımlanan çalışmada, bilgi okuryazarlığı; “bireylerin bilgiye gereksinim duyduklarını farketmeleri, bu bilgiyi bulmaları, değerlendirmeleri ve etkin olarak kullanmaları için gerekli

²⁵ Değişik ülkelerin üniversitelerinde yürütülmekte olan bilgi okuryazarlığı programı örnekleri için bkz., <http://bulldogs.tlu.edu/mdibble/doril/academic.html> (01.12.2005).

²⁶ Seamans, Nancy H. *Information Literacy: A Study of Freshman Students's Perceptions, with Recommendations*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Virginia Polytechnic Institute and State University, Blacksburg, Virginia, 2001, s. 16-17.

beceriler” olarak tanımlanırken, bu becerilerin şunların yapılabilmesi anlamına geldiği açıklanmaktadır:²⁷

- Bilgi gereksiniminin boyutunun belirlenmesi
- Gereksinim duyulan bilgiye etkin ve yeterli olarak erişilmesi
- Bilginin ve bilgi kaynaklarının eleştirel olarak değerlendirilmesi
- Özel bir amacın gerçekleştirilmesinde bilginin etkin olarak kullanılması
- Bilgi kullanımına ve erişimine ilişkin ekonomik, yasal ve etik konuların anlaşılması ve bu doğrultuda hareket edilmesi.

Çalışmada bilgi okuryazarlığı ile öğrencilere kazandırılması gereken beceriler böyle ifade edildikten sonra, bilgi okuryazarı üniversite öğrencisine ilişkin standartlar beş aşamalı olarak belirlenmiştir:²⁸

1. Standart: Bilgi okuryazarı öğrenci, gereksinim duyduğu bilginin yapısını ve boyutunu belirler.
 - 1.1. Bilgi gereksinimini belirler ve ifade eder.
 - 1.2. Olası bilgi kaynaklarının değişik türlerini ve formatlarını belirler.
 - 1.3. Gereksinim duyduğu bilgiyi elde etmede maliyet ve yararları değerlendirir.
 - 1.4. Bilgi gereksiniminin doğası ve boyutunu yeniden değerlendirir.
2. Standart: Bilgi okuryazarı öğrenci, gereksinim duyduğu bilgiye etkin bir biçimde erişir.
 - 2.1. Gereksinim duyduğu bilgiye erişmek için en uygun araştırma yöntemlerini ve bilgi erişim sistemlerini seçer.
 - 2.2. Etkin ve yeterli bir arama stratejisi oluşturur ve yürütür.

²⁷ ACRL (Association of College and Research Libraries). *Information Literacy Competency Standards for Higher Education*. Approved by the Board of Directors of the ACRL. ACRL, Chicago, 2000, s. 3.

²⁸ ACRL, *age.*, ss. 8-14.

2.3. Bilgiye çevrimiçi ya da bir başka yöntem kullanarak erişir.

2.4. Bilginin ve bilgi kaynaklarının özetini çıkarır, kaydeder ve yönetir.

3. Standart: Bilgi okuryazarı öğrenci bilgiyi ve onun kaynaklarını eleştirel olarak değerlendirir ve seçilen bilgiyi kendi bilgi temeli ve değer sistemi ile birleştirir.

3.2. Elde ettiği bilgiden çıkardığı temel düşünceleri özetler.

3.2. Bu ölçütü bilginin ve bilgi kaynaklarının değerlendirilmesi için de ifade eder ve uygular.

3.3. Yeni kavramlar oluşturmak için temel düşünceleri sentezler.

3.4. Bilgiye değer katma, aykırılıkları ya da bilgiye has diğer özellikleri belirlemede yeni bilgiyi önceki bilgisi ile karşılaştırır.

3.5. Yeni bilginin bireysel değer yargısına etki edip etmeyeceğini belirler ve farklı düşüncelerle uzlaşma yolunda adımlar atar.

3.6. Başka kişiler, konu uzmanları ve/veya uygulamacılar ile görüşerek bilginin anlaşılması ve yorumlanmasını geçerli kılar.

3.7. İlk baştaki sorusunu yeniden gözden geçirip geçirmeyeceğine karar verir.

4. Standart: Bilgi okuryazarı öğrenci, bilgiyi birey ya da bir grubun üyesi olarak, belirli bir amacın gerçekleştirilmesinde etkin olarak kullanır.

4.2. Yeni ve önceki bilgiyi belli bir ürünün ya da performansın planlanması ve gerçekleştirilmesinde kullanır.

4.2. Ürün ya da performansın gelişim sürecini gözden geçirir.

5. Standart: Bilgi okuryazarı öğrenci, bilgi ve bilgi teknolojisine ilişkin etik, yasal ve sosyo-ekonomik sorunların çoğunun farkındadır.

Bilgi okuryazarı öğrenci;

5.1. Bilgi ve bilgi teknolojisi ile ilgili etik, yasal ve sosyo-ekonomik sorunların çoğunu anlar.

5.2. Bilgi kaynaklarının erişim ve kullanımına yönelik yasalar, yönetmelikler, kurumsal politikalar ve protokolleri takip eder.

5.3. Ürünün ya da performansın iletilmesinde kullandığı bilgi kaynaklarını kaynakça hazırlayarak doğrular.

Görülebileceği gibi standartlarda ele alınan beceriler oldukça kapsamlı ve çok yönlüdür. Bilgi erişimine ve kullanımına yönelik beceriler yanında teknoloji kullanımı ile analiz ve sentez yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik beceriler de programın vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu bağlamda bilgi okuryazarlığı programları için ortak beceriler şunlar olmalıdır:²⁹

1. Basılı/basılı olmayan kaynakların kullanımı anlamında *kütüphane becerileri*
2. Elektronik posta alma/gönderme, tartışma listelerine katılma anlamında *elektronik posta becerileri*
3. Elektronik ortamda bilgi bulma ve elde etme anlamında *internet becerileri*
4. Herhangi bir bilgisayarın nasıl kullanılacağına dayalı temel bilgiler anlamında *bilgisayar becerileri*
5. Bilginin iletilmesi anlamında *yeni bir formatta bilgi üretilmesi becerileri*
6. Bilgideki yanlışlıkların fark edilmesi, bilginin sentezlenmesi ve yorumlanması anlamında *eleştirel analiz becerileri*

²⁹ University of Arizona Library . *Information Literacy Project. Information Literacy Defined.* 1996. <http://dizzy.library.arizona.edu/infolit/DEFINE.HTM> (27.10.2005).

7. Bilgi erişimi ve kullanımının yasal ve etik kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesi anlamında *etik kullanım becerileri*.

Uygulanan programlarda geçen ve standartlarda önerilenler doğrultusunda üniversitelerde verilecek bilgi okuryazarlığı programlarında yer alması gereken konular da şöyle listelenebilir.³⁰

- Bilginin tanımı, önemi ve türleri.
- Bilgi toplumu, bilgi patlaması, bilgi karmaşası, vb gibi bilgi çağına özgü kavramlara ilişkin bilgiler.
- Bilginin Üretimi (Resmi kurumlar tarafından üretilen bilgi, akademik kuruluşlar tarafından üretilen bilgi, özel sektör ya da kişiler tarafından üretilen bilgi ve bu bilgilere ilişkin özellikler)
- Bilgi Kaynakları, Özellikleri, Türleri ve Kullanımları (birincil-ikincil kaynaklar, bibliyografik-tam metin kaynaklar, danışma kaynakları, bilimsel-popüler kaynaklar, elektronik kaynaklar, kitaplar, süreli yayınlar ve bu kaynakların özellikleri).
- Bilginin Düzenlenmesi (Bilginin kütüphanelerde ve veritabanlarında nasıl düzenlendiğine ilişkin bilgiler; kütüphane sınıflama sistemleri, konu başlıkları, vb).
- Bilgi Erişim Araçları (Kütüphane katalogları (basılı/elektronik), indeksler, abstraktlar, elektronik veritabanları, Internet erişim araçları-arama motorları, Internet rehberleri, vb).
- Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve İfade Edilmesi (Araştırma sorusunun ifade edilmesi, konunun genişletilmesi/daraltılması, bilgi gereksiniminin tanımlanması, elde edilecek bilgiye ilişkin terminolojinin –eşanlımlı, ilişkili- belirlenmesi, vb).

³⁰ ACRL/ALA (Association of College and Research Libraries/American Library Association. "Guidelines for Instruction Programs in Academic Libraries". 1997. <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/guidelinesinstruction.htm> (27.10.2005).; Kurbanoglu, age., s.17; Rader, Hannolere B. "Information Literacy and the Undergraduate Curriculum. (The Library and Undergraduate Education)". *Library Trends*, 44(2), Fall 1995, ss. 270-278.; Oberman, Cerise, B.G. Lindaur, Betsy Wilson (Aug. 2001). *How is Your Library Measuring up?: Integrating Information Literacy into the Curriculum.*(College and Research Libraries News: Conference Circuit). <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/crlnews/backissues1998/may7/integratinginformation.htm> (27.10.2005).; Saatçioğlu, Ömür, Ö. Özmen ve P.S. Özer. "Bilgi Okuryazarlığı Becerilerinin Geliştirilmesinde Kütüphanelerin Rolü ve Dokuz Eylül Üniversitesi Uygulaması". *Bilgi Dünyası*, 4(1), 2003, ss. 45-63.

- Bilgi Arama Stratejisinin Geliştirilmesi (Anahtar kelime ve kavramların belirlenmesi, Boole işlemleri, kesme işlemi, yakınlık belirteçleri, dil ve tarih sınırlamaları, vb; Yazar, eser adı, konu, anahtar kelime aramaları)
- Kütüphane Kullanımı (Kütüphanenin düzeni, yararlanma koşulları, kaynaklara erişim, ödünç alma, genel koşullar, vb).
- İnternet Araçları, Kullanımları, Kullanım Kuralları (e-posta, internet protokolleri, net-etik, elektronik kitaplar, vb).
- Erişilen bilginin elde edilmesi ve kaydedilmesi (bibliyografya ve not kartları hazırlama, teknolojinin kullanımı -kopyala/yapıştır, print, diskete kaydetme, e-posta hesabına gönderme, fotokopi, tarayıcı, vb)
- Erişilen Bilgi ve Bilgi Kaynaklarının Değerlendirilmesi (elektronik kaynaklar da içeren bilgi kaynaklarına ilişkin değerlendirme ölçütleri-önyargı, yönlendirme, kar, vb; uygunluk, geçerlilik, güvenilirlik, yeterlilik, doğruluk, vb)
- Özet çıkarma, yorum ve sentez yapma
- Görsel bilginin yorumlanması (tablolar, grafikler, vb)
- Kelime işlemci ve tablolama programlarının kullanımı (Word, Excell, vb)
- Sözlü/Yazılı sunum yapma (yazım kuralları, taslak oluşturma, içeriği belirleme, iletişim bilgileri (niçin, kime, nasıl), Power Point, vb)
- Kaynakça Hazırlama (farklı kaynaklarla ilgili (kitap, makale, web sitesi, vb) kaynakçada aktarılması gerekli bilgiler)
- Gönderme, alıntı yapma, dipnot verme kuralları (atıf teknikleri- MLA, APA, CMS vb)
- Bilgi ve Bilgi Kaynaklarının Kullanımına İlişkin Etik/Yasal Konular (telif hakkı, gizlilik, güvenlik, düşünce ve ifade özgürlüğü, sansür, bilgi edinme hakkı ve eşitliği, bilginin dürüst kullanımı, bilgi hırsızlığı, vb)

5. Yükseköğretimde Bilgi Okuryazarlığı Programları Uygulamaları

Üniversite öğrencilerine bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasına yönelik programların uygulamaları da hedefler doğrultusunda farklı biçimlerde gerçekleştirilmektedir. Paket bir ders olarak

verildiği gibi, herhangi bir ders ile bütünleştirilmiş bir öğretim, öğretim programlarının tümü ile bütünleştirilmiş bir öğretim ya da web tabanlı çevrimiçi uygulamalar biçiminde verilebilmektedir.³¹

Bağımsız Dersler

Bilgi okuryazarlığı ya da kütüphane kullanımına ilişkin dersler olup kredili/kredisiz, zorunlu/seçmeli olabilmektedir.³² Kütüphane kullanıcı eğitim programlarının bilgi okuryazarlığı becerilerini de kapsayacak biçimde genişletilmesi olarak düşünüldüğünde, en eski ve en yaygın yöntemlerden biridir. Program öncesi ve sonrasında yapılacak testler, programda yer verilmesi gereken konular ve programın etkinliğinin anlaşılmasında yararlı olacaktır. Programın tüm aşamalarında en önemli görev kütüphanecilerindir.³³

Ders İle İlişkilendirilmiş/Bütünleştirilmiş Öğretim

Bu yöntemde bilgi okuryazarlığı becerileri herhangi bir disipline özel ya da disiplinler için genel bir dersin (araştırma yöntemleri, okuma/yazma becerileri, vb.) içeriği ile bütünleştirilmiş olarak verilir.³⁴ Temel amaçlardan biri öğrencilerin kütüphane ve literatür becerilerinin geliştirilmesidir. Bu yöntemde öğrenciler herhangi bir disipline ilişkin literatürü anlama, bu literatürün elde edilmesine yönelik arama stratejilerini geliştirme ve elde ettiği bilgileri etkin olarak kullanma becerileri elde edecektir.³⁵ Böylece akademik ve mesleki kariyerlerinde karşılaşacakları disipline özel bilgi kaynaklarına aşina olacaklardır. Programın başarıya ulaşmasında ders sorumlusu ile kütüphanecilerin ortaklaşa çalışmaları, ders içeriğinin hazırlanmasında disipline ait özelliklerin dikkate alınması önemlidir.³⁶

Öğretim Programı İle Bütünleştirilmiş Öğretim

³¹ Fullerton, Anne ve Gloria J. Leckie. "Information literacy and Higher Education." *Encyclopedia of Library and Information Science*, Ed. Allen Kent, Vol. 70, Supplement 33. Marcel Dekker, New York, 2002 içinde, ss. 190- 206; Spitzer, age., s. 182.

³² Spitzer, age., s. 182.

³³ *Ocotillo Report '94*. Information Literacy. Prep. Committee Report, Linda Evans ve başkaları. Maricopa Center for Learning and Instruction (MCLI) Maricopa County Community College District, Arizona, 1994.

³⁴ Fullerton, agm., s. 198.

³⁵ ZHANG, Wenxian. "Building Partnerships in Liberal Arts Education: Library Team Teaching". *Reference Services Review*, 29 (2), 2001, s. 142.

³⁶ *Ocotillo Report '94*.

Eğitimde yeniden yapılanma çerçevesinde düşünülen bu yöntemde bilgi okuryazarlığı öğretim sürecinin bir parçası olarak düşünülmektedir. Bilgi okuryazarlığının temel amaçlarından birinin yaşamboyu öğrenen bireyler yetiştirilmesi düşüncesinden hareketle, çok fazla miktardaki bilgiyi bulma, elde etme, değerlendirme ve sorun çözmede kullanma becerileri öğretim programının temel niteliklerinden biri olarak yapılandırılır.³⁷

Tüm öğretim süresi boyunca veriliyor olması, öğrenme temelli bir eğitime geçişte ve öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerinde önemlidir. Programın başarısı kütüphaneciler ile eğitim programının planlayıcıları arasındaki işbirliği ve maddi/manevi her türlü desteğin sağlanması ile yakından ilişkilidir.³⁸

Web Tabanlı Çevrimiçi Öğretim

1992 yılında sanal ağın (world wide web/www)'nin keşfi ile öğretimin çevrimiçi uzaktan verilmesi yeni bir pedagojik model olarak görülmüştür. Web'in kullanımının kolay olması ve çoklu ortam sunumlarına imkan vermesi, özellikle 1980-1990 yılları arasında, eğitimin her kademesinde kullanılan ve teşvik edilen bir öğretim yöntemi olmasına neden olmuştur.³⁹

Bilgi okuryazarlığı programlarının çevrimiçi sunulması zaman, personel ve kaynak yetersizliğinden önceleri yalnızca uzaktan eğitim alan öğrencilere yönelik olmuştur.⁴⁰

Diğer tüm web tabanlı çevrimiçi eğitim uygulamalarında olduğu gibi bilgi okuryazarlığı öğretiminde de öğrenci yönlendirilmekte, uygulamalar zaman ve mekandan bağımsız olarak kullanılabilir. Bu anlamda çevrimiçi uygulamaların yararlarını şöyle sıralamak mümkündür;⁴¹

- a. Web kaynakları ile doğrudan etkileşim söz konusudur,
- b. Kütüphane web sayfasının farklı parçalarından bilgi kaynakları birleştirilebilir (ya da ayrılabilir),

³⁷ Warmkessel, M.M., J.M. McCade. "Integrating Information Literacy into the Curriculum". *Research Strategies*, 15, 2, 1997, ss. 80-88.

³⁸ Fullerton, agm., s. 197.

³⁹ Harasim, Linda. "Shift Happens: Online Education as a New Paradigm in Learning". *Internet and Higher Education*, 3, 2000, s. 41.

⁴⁰ Dewald, Nancy H. "Transporting Good Library Instruction Practices into the Web Environment: An Analysis of Online Tutorials". *The Journal of Academic Librarianship*, 25(1), January 1999, s. 26.

⁴¹ Dewald, agm., s. 31.

- c. İstenildiğinde öğrenim ortamı tüm öğrenciler için 24 saat açıktır,
- d. Kullanıcıların konuya en uygun kaynaklara ulaşması ve kullanması üzerinde yoğunlaşması sağlanabilir,
- e. Etkileşimli, esnek ve kullanıcı dostudur,
- f. Eğitim-öğretim seçeneklerini artırır ve kütüphane kaynaklarının kaybolma ve yıpranma risklerini azaltır.

Web tabanlı çevrimiçi bilgi okuryazarlığı programlarının gelecekte hem sayısının hem de öneminin artacağı kesin olmakla birlikte, mevcut öğretim programlarının alternatifi olmayacağı da açıktır. Seamans'a göre bilgi okuryazarlığı ve web tabanlı öğretimin buluşması mantıksal bir evliliklerdir.⁴² Bunu zorlayan nedenlerin başında da web tabanlı bilginin üretim ve kullanımında yaşanan artış gösterilebilir.

6. Bilgi Okuryazarlığı ve Üniversite Kütüphaneleri /Kütüphanecileri

Üniversite kütüphanesinin varlık gerekçesi, üniversitenin hedeflerini gerçekleştirmesinde bilgi hizmetleri aracılığıyla katkıda bulunmaktır. Bilginin her alanda önem kazandığı günümüzde, temel işlevi bilgi hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesi olan üniversite kütüphanelerinin de önemini artırmıştır. Öğrencinin aktif bilgi kullanıcıları olmalarını öngören çağdaş eğitim anlayışı kütüphaneyi öğrenmenin merkezinde görmektedir. Bu nedenle kütüphaneler bağlı buldukları eğitim kurumunun öğretim faaliyetlerine bilgi okuryazarlığı programları ile aktif katkıda bulunmalıdırlar.⁴³

Bilgi okuryazarlığı programlarının kütüphaneciler tarafından planlanıp yürütülmesindeki en önemli gerekçe, geçmişten getirdikleri bir misyonun devamlılığının sağlanmasıdır. Özellikle üniversite kütüphanecileri kütüphanenin sahip olduğu kaynaklardan yararlanılmasına yönelik öğretim programları vermeyi temel görevleri arasında görmüşlerdir. Kullanıcı eğitim programları, kütüphane eğitimi programları, bibliyografik eğitim programları gibi isimlerle yürüttükleri bu öğretim faaliyetleri, kullanıcıların

⁴² Seamans, *age.*, s. 33.

⁴³ AASL/AECT..., *age.*, ss. 2-3.

kütüphane kaynaklarından en etkin biçimde yararlanmalarını teşvik etmiştir. Bilgi kaynaklarının yalnızca basılı formatta üretildiği geçmişte bu yönde bir eğitim yeterli olurken, özellikle elektronik ortamda bilgi üretiminin yaygınlaşması yürütülen programlarda köklü değişiklikler yapılmasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca değişim yalnızca bilginin üretildiği formatla da sınırlı kalmamış, erişim ve kullanımda da alışılmadık dışında araçlar ve yöntemler doğurmuştur.

Bilgi okuryazarlığı bilgiye erişim ve kullanımdaki bu değişime ayak uydurabilme becerileri olarak ortaya çıkmış bir kavramdır. Amaç, bilginin güç olduğu günümüzde bireylerin etkin bilgi tüketicileri olmalarının sağlanmasıdır. Bu durumda bilgiye gereksinim duyanla bilgi kaynaklarını etkin, en ekonomik ve en hızlı biçimde buluşturmaya yönelik hizmet ve sistemlerin planlayıcıları olarak kütüphaneciler, bilgi okuryazarlığı programlarının geliştirilmesi ve yürütülmesinde öncelikli sorumludurlar.⁴⁴

Bilgi okuryazarlığı programları günümüzde çoğu yabancı üniversitelerde kütüphanecilerin öncülüğünde yürütülmektedir. Bu programlar, bazen geçmişte uygulanmakta olan kullanıcı eğitim programlarının içeriğinin bilgi okuryazarlığı becerilerini de kapsayacak biçimde genişletilmesi biçiminde görülürken, çoğu zaman bilgi okuryazarlığı adı ile yeniden planlanmıştır. Programların başarıya ulaşmasında kütüphanecilerin rolleri önemli olmakla birlikte, çeşitli unsurların desteği de önemlidir. Bu nedenle programlar hazırlanırken üniversite yönetimi, akademisyenler, kütüphaneciler, eğitim-öğretim planlamacıları ve bilgi işlem uzmanları birlikte ve işbirliği içinde olmalıdırlar.

8. Sonuç

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle yaşadığımız döneme bilgi çağı, bu çağın gereğini yerine getiren toplumlara da bilgi toplumu denilmesi öngörülmüştür. Bilgi toplumunda başarılı bireyler mesleki ve özel yaşamlarında yoğun bilgi tüketicisi olan bireylerdir. Çünkü bilgi çağı yaşamboyu öğrenmeyi zorunlu kılarken, bireylerin bilgiye erişme ve bu bilgiyi elde etme, değerlendirme ve iletme becerilerine sahip olmalarını, kısacası bilgi okuryazarı olmalarını gerektirir.

Bilgi çağının öğrenen toplumunu oluşturmada bireylere gereksinim duyacakları becerilerin kazandırılması eğitim kuruluşlarının sorumluluğundadır. Eğitim zincirinin son halkası ve bireylerin mesleki yaşamında büyük ölçüde belirleyici olan üniversitelere de, bu anlamda

⁴⁴ Kurbanoglu, agm., s. 15.

büyük sorumluluklar düşmektedir. Üniversiteler mevcut bilgilerin öğretilmesi yanında, geleceğin toplumunun şekillenmesinde gerekli olan beyin gücünü yetiştirmek gibi bir misyona sahiptir. Bu nedenle üniversiteler bilgiye nasıl ulaşılacağı, bilginin nasıl elde edilip yorumlanacağı ve bu bilginin sorun çözmede nasıl kullanılacağına ilişkin becerileri öğrencilerine kazandırmalıdır. Böylece öğrenciler gerek okul yaşamlarında ve gerekse mezun olduktan sonra karşılaştıkları sorunları çözmede ve herhangi bir karar vermede gereksinim duyacakları bilgileri bulma ve değerlendirme becerileri ile, kendi kendilerine ve yaşamboyu devam edecek bir öğrenme becerisini de kazanmış olacaklardır. Böyle bir yaklaşım üniversite eğitiminin de nihai hedefleri ile birebir örtüşmektedir.

Bu gerçeği çok önceden farkedilen gelişmiş yabancı ülke üniversitelerinde, değişik içerik ve uygulamalarla bilgi okuryazarlığı programları düzenlenmektedir. Bilgi okuryazarlığı becerilerinin planlanması ve uygulanması kütüphanelerin/kütüphanecilerin sorumluluğundadır. Ancak programların tam anlamıyla hedeflerine ulaşmasında üniversite yönetimi, akademisyenler ve ilgili diğer kişilerin ortaklaşa çalışması gerekmektedir. Kütüphane tarafından düzenlenen kullanıcı eğitim programlarının bilgi okuryazarlığı konularını da kapsayacak yeni bir içerikle düzenlenip, ortak zorunlu/seçmeli bir ders biçiminde tüm öğrenciler tarafından alınmasının sağlanması bu yönde atılacak ilk adımı teşkil edebilir. Disiplinlere ait öğretim programlarının içeriği ve öğretim yöntemleri belirlenirken bilgi okuryazarlığı becerileri ile bütünleştirilerek tasarlanması, tam anlamıyla bilgi okuryazarı bireylerin yetiştirilmesinde en uygun yöntem olacaktır.